

PITANJE DODATKA IVANOVA EVANĐELJA

LITERARNA I POVIJESNA PROBLEMATIKA 21. POGLAVLJA
ČETVRTOG EVANĐELJA

DR. TOMISLAV IVANČIĆ

Pitanja o kojima ovdje želimo govoriti nametnula su se više nego od bilo koje strane baš iz područja Fundamentalne teologije. 21. poglavlje Ivanova Evanđelja važno je ponajprije u argumentiranju povijesnosti Kristova Uskrsnuća. No, isto poglavlje naglašenije služi u Ekleziologiji za dokazivanje davanja primata Petru. Važnost ovog teksta nije postala manje aktualna danas, kad je Apologetika dobila svoju novu ulogu, značenje i ime u Fundamentalnoj teologiji. Čini se dapače da je promatranje i upotreba ovog poglavlja postalo danas trijeznije, dublje i važnije. Ono ne služi više samo za pobijanje protivnika i obranu vlastitih teza, nego za utemeljenje i egzistencijalno življenje vjere unutar Kristove Crkve.

No, ovo poglavlje predstavlja veliki literarni i povijesni problem. Čitajući Ivanovo Evanđelje iznenadit će nas činjenica da nakon završetka tog Evanđelja u 20. poglavlju (Iv 20,30—31) slijedi još jedno poglavlje s novim završetkom. Čitamo li pak još pomnije 21. poglavlje zapazit ćemo da su unutra riječi koje su vlastite i domaće Ivanu, ali istovremeno i riječi koje on nigdje ne upotrebljava. S obzirom na sadržaj ovog poglavlja čini se ne-logičnim da nakon osnivanja Crkve, poslanja učenika i davanja Duha Svetoga slijedi još ukazanje nekolicini učenika. Otuda literarno pitanje: da li je ovo poglavlje dodatak Ivanovu Evanđelju? Ako jest, tko ga je i zašto napisao?

Isto poglavlje postavlja pred nas i povijesni problem. U njemu se naime pripovijeda o čudesnom ulovu riba i to u vremenu poslije Isusova Uskrsnuća. To pripovijedanje međutim neobično je slično i u pojedinostima gotovo istovjetno s pripovijedanjem čudesnog ribolova u 5. poglavlju Lukina Evanđelja (Lk 5,4—11). No, Luka svoje pripovijedanje stavlja u vrijeme Kristova propovijedanja, a ne poslije Uskrsnuća. Nastaje pitanje, da li su bila dva čudesna ulova riba ili jedan iznesen u dvije interpretacije? Koje je pripovijedanje autentično i originalno? Osim toga predaja primata Petru, naviještaj njegova mučeništva i dugog života Ivanova ne nalaze se nigdje spomenuta u sinoptičkim Evanđeljima. Nastaje pitanje radi li se o stvarnim događajima ili je to samo plod raspravljanja i međusobnih borbi za prvenstvo pojedinih zajednica u prvoj kršćanskoj generaciji?

Neobično je međutim da traktati koji govore o Kristovu Uskrsnuću ili o Crkvi i posebno o Petrovu primatu, pisani bilo s apologetskim ili fundamentalno-teološkim naglaskom, prelaze brzo i površno preko tih pitanja, ili ih pretpostavljaju kao rješena, ili se oslanjaju na jednog autora kao na dovoljan autoritet.¹ Htjeli bismo ovdje pokazati neopravdanost takvog postupka, ali istovremeno dati pozitivan prilog rješenju tih pitanja, te na taj način sigurnije utemeljiti dokumentiranje pitanja iz Fundamentalne teologije.

Izlaganje će imati dva djela: literarno pitanje i povijesno pitanje.

I. LITERARNO PITANJE

Već smo spomenuli da 21. poglavlje Ivanova Evanđelja predstavlja posebni literarni problem.

U prvom završetku (Ivan 20,30—31) stoji napisano: »Isus je pred svojim učenicima učinio i mnoga druga znamenja koja nisu zapisana u ovoj knjizi.« Začudo međutim da nakon tih riječi dolazi do opisa još nekih drugih znamenja. U retku 31 istog poglavlja dat je cilj čitavog Evanđelja. Već od početka svog Evanđelja (usp. Iv 1,12) Ivan želi da vjerujući u Krista, o kome on pripovijeda i za koga svjedoči imamo život vječni. Evanđelje je dakle ovdje postiglo svoj cilj. No, ono se odjednom nastavlja dalje s poglavljem 21.

To nam postavlja pitanje, da li je 21. poglavlje na svom prvotnom mjestu. Zatim pitanje, tko je to poglavlje dodao Evanđelju? Da li sam Ivan ili netko od njegovih učenika, ili možda kasniji redaktor? No, koji je bio razlog da ga je napisao i dodao Evanđelju?

Kako ćemo vidjeti iz daljeg izlaganja niz stručnjaka pokušali su odgovoriti na ta pitanja. U odgovorima su međutim nesložni. Možemo ih svrstati u tri grupe:

1. Oni koji ničeju da je 21. poglavlje dodatak Evanđelju;
2. Oni koji kažu da je 21. poglavlje dodatak, ali da ga je napisao sam Ivan apostol i evanđelista;
3. Oni koji tvrde da je to poglavlje dodatak koje je napisao netko drugi, a ne Ivan.

1. DVADESET PRVO POGLAVLJE NIJE DODATAK

Glavni predstavnik ovog mišljenja je H. J. Lagrange². On smatra da je nepotrebna hipoteza o dodatku, jer postoji bolja, a ta je da 21. poglavlje nije dodatak. Da to poglavlje nije dodatak može se zaključiti već iz toga

¹ Usp. V. Boublík, *Incontro con Cristo. Credibilità della religione cristiana*, Roma 1968, str. 257. Autor jednostavno slijedi samo M. J. Lagrangea. Đ. Gračanin, *Crkva Kristova*, Zagreb 1962, str. 90. Gračanin pretpostavlja da je ovo pitanje već riješeno. A. Rebić, *Isusovo uskrsnuće*, Zagreb 1972, str. 55. Autor ne zalazi u problematiku. O. Cullmann, *Petrus. Jünger, Apostel, Märtyrer*, 1967, str. 65 sl. L. Bouyer, *L'Eglise de Dieu*, Paris 1970 str. 462. Autor se ne osvrće ozbiljno na to pitanje. A. Kolping, *Fundamentaltheologie II. Die konkret — geschichtliche Offenbarung Gottes*, Münster 1974, str. 299. Autor tek usput spominje problem.

² Usp. M. J. Lagrange, *Evangelie selon saint Jean, Etudes bibliques*, Paris 1925, str. 520.

što se ne ponavlja prethodni sadržaj. Ovo poglavlje samo nije na svom prvotnom mjestu. M. J. Lagrange smatra da je prvotno mjesto 21. poglavlja u samom 21. poglavlju i to iza 23. retka, a to znači onda da tom poglavlju ne pripada sam završetak. On smatra, da zbog važnih razloga moramo prihvatiti da je pisac 21. poglavlja sam Ivan. Drugi pak epilog, to znači 24. i 25. redak nadodao je izdavač poslije Ivanove smrti. Ovo svjedoči izraz oídamen = znamo, što je svečana formula, koja uključuje druge osobe osim Ivana. Budući da je izdavač naišao na dva zaključka premjestio je on ovaj na njegovo današnje mjesto.

I. D. Vaganay³ prihvaća tvrdnju da ovo poglavlje nije dodatak. On iznosi dokaze za svoje mišljenje. Upozorava da je za rješenje tog problema nužno pomnije ispitati spise crkvenih otaca. Tako on nalazi kod Tertulijana dokaze za autentičnost 21. poglavlja. U Tertulijanovu djelu »De Anima«⁴ kaže se da je Ivan umro. U djelu pak »Adversus gnosticos Scorpiace«⁵ tumači Tertulijan zašto se u retcima 18. i 19. govori o Petru da će ga drugi opasivati. A u djelu »Adversus Praxeam«⁶ istražuje Tertulijan vjeru u Isusa Sina Božjega i zato donosi potvrdu iz činjenice, da se ta vjera iznosi u samom završetku Evanđelja. Iz svega ovoga je jasno, smatra Vaganay, da Tertulijan zna za Ivanovu smrt i da mu je poznato postojanje 21. poglavlja. No, on nakon svega toga kaže da je završetak Evanđelja onaj iz 20. poglavlja (Iv 20, 30—31). Završetak označuje Tertulijan izrazom »clausula«, a to za njega znači definitivnu misao, konac nekog djela. Prema tome, zaključuje Vaganay, on je morao poznavati prvi zaključak Evanđelja (20,30—31) na svom prvotnom mjestu.

Protiv mišljenja Lagrangea dokazuje Vaganay da prvotno mjesto prvog evanđeoskog završetka nije bio iza 23. nego iza 24. retka. On to dokazuje argumentima nutarnje kritike i zaključuje da 24. redak dokazuje još istog autora koji je napisao Evanđelje. Naime svi grčki rukopisi, svi prijevodi, svi citati kod crkvenih pisaca pokazuju da je taj redak uvijek bio na tom mjestu. Kontekst ovog retka logički i gramatički povezan je s prethodnim retcima. No s obzirom na poteškoću s pluralnim oblikom glagola oídamen ima on protiv svih drugih mišljenja svoje vlastito. On naime kaže da u modernom grčkom jeziku postoji mogućnost bezličnog izražavanja oblikom prvog lica množine.⁷ Smjelo bi se dakle pretpostaviti da je ta mogućnost postojala i u klasičnom grčkom jeziku. I Vaganay prevodi taj glagol sa: zna se.

Vaganay zatim dokazuje izvanjskim i nutarnjim razlozima literarne kritike da je redak 25. u 21. poglavlju glosa koja je kasnije dodana. Ovo je doista nekoliko mjeseci kasnije bilo i potvrđeno kad je ovaj redak bio fotografiran ultravioletnim zrakama.⁸ Englezi su naime dobili Codicem Sinaiticum, fotografirali posljednju stranicu Ivanova Evanđelja i konstatairali da je 21. poglavlje u jednom pređašnjem vremenu ovog rukopisa

3 Usp. L. Vaganay, La finale du quatrième évangile, Revue biblique XLV, 1936. str. 512—528.

4 Tertulianus, De Anima, Migne, PL, II 50 B: »Obiit et Joannes quem in adventum Domini remansurum frustra fuerat spes.« (Ivan XXI).

5 Tert., Adversus gnosticos Scorpiace, Migne, PL, II 15 B: »Tunc Petrus ab altero cingitur, cum cruce adstringitur.«

6 Tert., Adversus Praxeam, Migne, PL, II 25 B: »Ipsa quoque clausula Evangelii propter quod consignat haec scripta, nisi: ut credatis, inquit, Jesum Christum Filium Dei.«

7 Usp. Pernot, Grammaire grecque moderne, 2nd str. 167.

8 Usp. P. Benoit, Passion et Résurrection du Seigneur, Paris 1966, str. 339.

završavalo sa 24. retkom. Tamo je naime stajala oznaka za završetak teksta, a onda riječi: »Evandjelje po sv. Ivanu«. Poslije je ovo bilo izbrisano, zatim je bio dodan 25. redak i nakon njega stavljen isti znak i iste riječi.

Što se tiče pisca 25. retka *P. Benoît* smatra da je on isti koji je napisao i 21. poglavlje. Literarni stil je naime isti. On smatra da se to umetanje 25. retka dogodilo na taj način, da prilikom prepisivanja taj redak nije stajao u predlošku s kojeg se prepisivalo. Kasnije međutim, kad je taj redak pronađen u nekom drugom rukopisu, prepisivač je osjetio grižnju savjesti zbog ispuštanja toga retka pa ga je zbog toga dodao.⁹ Također *A. Durand*¹⁰ smatra da se mnogo toga daje protumačiti ako dopustimo da su Ivanovi učenici napisali drugi završetak, a zatim prvi završetak premjestili na njegovo današnje mjesto.

*P. H. Menoud*¹¹ pristaje uz *Vaganaya* s obzirom na 25. redak, ali s obzirom na 24. slijedi *Lagrangea*.

Kritički osvrt

Gornja hipoteza želi pod svaku cijenu spasiti jedinstvo 21. poglavlja s *Evandjeljem*. To se čak ne čini nemogućim. No, za ovu hipotezu manjkaju uvjerljivi dokazi. Čak i dokazivanje koje donosi *Vaganay* ne izgleda sasvim sigurno. To priznaje i sam *Vaganay* kad kaže da želi samo pokazati da to nije nemogući put na kojem bi se mogli pronaći argumenti i da je htio samo potaći da bi se u tom smislu više istraživali spisi crkvenih otaca.

Protiv ove hipoteze međutim govore pozitivne činjenice kako iz kritike vanjske tako unutarnje, kako ćemo to poslije vidjeti.

Protiv ove hipoteze govori i činjenica da ju danas jedva koji egzegeta smatra ozbiljnom. Oni se radije odlučuju za jedno ili drugo mišljenje koje ćemo sada izložiti.

2. DVADESET PRVO POGLAVLJE JE DODATAK NAPISAN OD IVANA

Kako među katolicima tako i među nekatolicima postoje svetopisamski stručnjaci koji drže da je 21. poglavlje dodatak jer u svim rukopisima i prijevodima stoji baš na ovom mjestu. No, unutarnja kritika, po njihovu uvjerenju, ne donosi dovoljno argumenata protiv toga da bi Ivan *evanđelista apostol* bio pisac ovog poglavlja. Po njihovu mišljenju sam Ivan je na koncu svog života htio dodati još ovo poglavlje.

*P. Beeckman*¹² kaže da je svoje djelo napisao »prema najboljim katoličkim piscima« i smatra da je 21. poglavlje dodatak ali napisan od Ivana. Za 24. redak odlučio se on, kao i *Vaganay*, da ga je napisao Ivan.

*W. Wilkens*¹³ analizirajući 21. poglavlje nalazi u njemu čak oko trideset hapaxlegomena (riječi jednom samo upotrijebljene). Čitavo pak *Evandjelje*

⁹ Nav. dj. str. 339.

¹⁰ Usp. *A. Durand*, *Vangelo secondo San Giovanni*, Roma 1966.

¹¹ Usp. *P. H. Menoud*, *L'Évangile de Jean d'après les recherches récentes*, Neuchâtel-Paris 1947.

¹² Usp. *P. Beeckman*, *L'Évangile selon s. Jean d'après les meilleurs auteurs catholiques*, Bruges 1951, str. 422–438.

¹³ Usp. *W. Wilkens*, *Die Entstehungsgeschichte des vierten Evangeliums*, Zollikon 1958.

sadrži svega tri stotine takvih riječi. No, on dobro primjećuje da pripovjedački dijelovi sadrže više hapaxlegomena nego dijalogalni i retorički dijelovi Evanđelja. Prema njemu slijedeći hapaxlegomena ne mogu se uzeti kao dokaz protiv Ivana kao autora 21. poglavlja: riječi koje su uvjetovane samom materijom¹⁴, zatim riječi koje potječu iz tradicije¹⁵ i retci koje je dodao redaktor¹⁶. Na temelju takve svoje analize Wilkens zaključuje da nema dovoljno razloga da bi pisac ovog poglavlja bio netko drugi, a ne Ivan Evanđelista.

L. Pirot i A. Clamer¹⁷ tvrde da stil i glagoli u 21. poglavlju dokazuju da pisac njegov nije mogao biti Ivanov učenik. Oni dapače tvrde da je Ivan napisao i drugi završetak. Po njihovu mišljenju Ivan je nakon prvog završetka htio još ispričati Isusovo ukazanje u Galileji. No, poslije ovoga nije mogao tako odsječeno završiti sa 23. retkom. Zato je nadodao još 24. i 25. kao drugi završetak.

R. Marlé¹⁸ također drži da je to poglavlje dodatak, no napisat ga je mogao samo Ivan.

P. Ketter¹⁹ drži da je ovo poglavlje mogao napisati samo onaj tko je bio prisutan svim opisanim događajima. A to znači Ivan apostol. Samo je on mogao do u sitnice opisati sve što se događalo.

Prema mišljenju O. Karrera²⁰ razlog za pisanje 21. poglavlja bila je želja Ivana Evanđeliste da učenicima objasni pravi smisao Isusovih riječi koje govore o Ivanovoj smrti. Prvi kršćani su naime krivo shvatili Isusove riječi i mislili da Ivan uopće neće umrijeti. Drugi pak epilog kao i same riječi da Ivan neće umrijeti napisali su učenici ili prijatelji Ivanovi ili, što je po Karreru još vjerojatnije, upravo ona dva učenika koji se ne spominju u pripovijedanju obilnog ribolova (usp. 21,2).

Kritički osvrt

Ova hipoteza se slaže s kršćanskom predajom koja 21. poglavlje drži autentičnim.

Odvagnemo li pak razloge koji govore za ovu tezu ubrzo ćemo uvidjeti da ona nije čvrsto utemeljena.

Ne možemo, zajedno s Wilkensovom, biti dokraja uvjereni da se i poslije nutarnje literarne kritike još uvijek ne bi moglo opravdati i suprotno, da je naime 21. poglavlje napisao netko drugi, a ne Ivan Evanđelista. Tvrđimo to stoga, jer su Boismard i Merlier analizirali upravo tako poglavlje 21. i došli do uvjerljivog zaključka da to poglavlje nije mogao napisati Ivan.

Pa i razlozi koje iznose Pirot - Clamer kao i Karrer ne dovode nužno do zaključka da je isti autor pisao Evanđelje i 21. poglavlje. Razlozi koje oni iznose mogu se lijepo objasniti i na taj način da je Ivan sve ispripo-

14 18 je riječi na pr. *halieulein, prostágon*.

15 Rr. 3—4a, 5—6
8b.11.

16 Rr. 1. 14. 24. Riječi pak *kai hoi tou Zebedafou* u r.2. poslije su dodane kao glosa.

17 Usp. L. Pirot, — A. Clamer, *La Sainte Bible*, T. X, *Les saints Evangils s. Luc.* — S. Jean, Paris 1950.

18 Usp. R. Marlé, *Auferstehung Jesu (biblisch)*, in: *Handbuch theologischer Grundbegriffe*, Bd I, 1962, str. 130—137.

19 Usp. P. Ketter, *Das Neue Testament*, Stuttgart 1965, str. 233—234.

20 Usp. O. Karrer, *Neues Testament*, München 1959, str. 323—327.

vjedio učenicima koji su to možda po njegovoj smrti napisali, možda čak na njegovu izričitu volju i onda dodali Evandelju.

Jednako je krivo reći da veći dio katoličkih teologa i egzegeta drže ovu hipotezu. Kako ćemo dolje vidjeti upravo treća tvrdnja privukla je do sada najveći broj egzegeta i pruža najveću vjerojatnost.

Postoje također egzegete koji pitanje autora 21. poglavlja ne mogu riješiti nego ga ostavljaju otvorenim. Oni, istina, drže da je 21. poglavlje dodatak no nema dovoljno razloga koji bi ih uvjerili da je to napisao Ivan, a niti da je to napisao netko od njegovih učenika.

A. Feuillet²¹ nabraja autore koji smatraju da je 21. poglavlje dodao sam Ivan Evandelista. Drugi pak smatraju da su to dodali Ivanovi učenici. Neki riječu da se uopće radi o dodatku. Ovi posljednji nalaze razlog za to i u 1 Iv 5,13 gdje je slični zaključak kao u Iv 20,31. Poslije ovoga međutim, kao i u Evandelju, slijedi jedan dodatak (usp. 1 Iv 5,14—21). Sam Feuillet se ne odlučuje za vlastito mišljenje, pa ipak smatra da drugi zaključak Evandelja potječe od grupe Ivanovih učenika.

A. Wikenhauser²² analizira egzegete i njihova mišljenja. Prema njemu veći dio katoličkih egzegeta (da li možda i Wikenhauser?) drži da je Ivan pisac dodatka. Drugi pak, prema njemu, (npr. Tillmann, Mollat) dopuštaju mogućnost da su taj dodatak napisali Ivanovi prijatelji ili učenici i to Ivanovim dopuštenjem i onako kako je on pripovijedao i to još za Ivanova života. Jednako prema njemu mali dio nekatolika i Boismard drže da su dodatak napisali Ivanovi učenici i to poslije njegove smrti. Treća grupa egzegeta, jednako prema Wikenhauseru, drži da je 21. poglavlje djelomično pisao Ivan, a djelomično neki drugi redaktor.

3. DVADESET PRVO POGLAVLJE JE DODATAK KOJEMU NIJE AUTOR IVAN

M. E. Boismard²³ je minuciozno kritički proveo literarnu analizu 21. poglavlja. Pokušat ćemo ukratko prikazati njegovo izlaganje.

S jedne strane, kaže Boismard, vanjska kritika tu mnogo ne pomaže. U svim naime kodeksima stoji ovo poglavlje na nama poznatom mjestu. S druge strane nije lako u samo 25 redaka sabrati dovoljno elemenata za jedan uvjerljivi dokaz. Potrebno je velikom pažnjom analizirati glagole, riječi, stil i ideje sadržane u tih 25 redaka da bi se moglo napraviti određeni zaključak.

On ispituje najprije riječi, stil i ideje koje su udomaćene Ivanu ili su pak slične njegovim iz drugih njegovih spisa. S obzirom na riječi razlikuje on jedne samo udomaćene kod Ivana, a druge ekskluzivne Ivanove. Među udomaćene nabraja on šest riječi iz 21. poglavlja koje se upotrebljavaju više u Ivanovu Evandelju nego kod sinoptika. Tako: »Símon Pétrous« u retcima 2.3, 7.15., zatim homoû r. 2, helkýo rr. 6.11., piázein rr. 3.10. zatim, metá taûta r. 1. i hos oûn r. 9.

Od riječi ekskluzivno Ivanovih Boismard neke nabraja: zónnymi upotrebljava Ivan samo dva puta u 21,18., anthrakía u retku 9. koju Ivan

21 A. Feuillet, *Le quatrième Evangile*, u: *Introduction à la Bible*, II, Tournai 1959. str. 639—640.

22 Usp. A. Wikenhauser, *Das Evangelium nach Johannes*, u: *Regensburger Neues Testament*, 4 (1961) str. 346—347.

23 Usp. M. E. Boismard, *Le chapitre XXI de saint Jean. Essai de critique littéraire*, u: *Revue Biblique*, LIV, str. 473—501.

upotrebljava još samo u 18,18. Zatim ime Natanael u r. 2, dok drugi imaju Bartolomej. Zatim hopsarion redak 13.

Što se tiče stila postoje oblici također ekskluzivno Ivanovi. Tako kad želi pokazati udaljenost neke stvari od nas Ivan upotrebljava prijedlog apó s genitivom, dok sinoptici upotrebljavaju akuzativ. Zatim »ou méntoi« redak 4. upotrebljava Ivan samo četiri puta. Zatim, samo Ivan podvostručuje izraz »amèn«. U Iv 13,23. i 25. govori se o ljubljenom učeniku »koji je bio za stolom Isusu uz grudi« kao što imamo u 21,20. U 20,14 kaže se da Magdalena ne prepoznaje Isusa kao u 21,4, da učenici ne prepoznaju Isusa. Također riječi kao što su: martyreîn, martyría, alethés su tipično Ivanove. Sve to upućuje na Ivana kao autora.

No, u istom poglavlju postoji također velika razlika od ostalog Evanđelja. Postoje mnoge riječi koje su sasvim neuobičajene kod Ivana. Tako Boismard nalazi dvadeset osam riječi koje se ne upotrebljavaju u Evanđelju.

On smatra da treba proširiti horizont promatranja tog problema. U 21. poglavlju jednostavno postoje izrazi različitog reda i vjerodostojnosti. Tako postoje »hapax Iohanneae« — naime riječi koje se nalaze samo u 21. poglavlju — neodređene vrijednosti, zatim srednje vrijednosti, veoma neuobičajene kod Ivana i konačno najviše vrijedne.

Ići ćemo nabrojenim redom.

A. »Hapax Iohanneae« neodređene vrijednosti. Nabrojiti ćemo riječi koje su hapax Novog zavjeta: halieýein r. 3, prosfágion r. 5., ependýten r. 7. Što se tiče varijacija riječi »bóskein — arnía, poimaínein — próbata« slične nalazimo i u drugim poglavljima. Ovo bi prema tome govorilo za Ivana kao pisca.

B. »Hapax Iohanneae« srednje vrijednosti. Izraz proías r. 4. je neuobičajen kod Ivana. On obično upotrebljava »hos dé ofáa egéneto« ili »oùses oún ofías«. No, možda je to popularni način govora pa bi u tom slučaju umanjilo snagu dokazivanja. Pléon touón r. 15., Ivan uvijek upotrebljava duži oblik pleíon.

C. Izrazi veoma neuobičajeni: Hoútos r. 1., se ne nalazi nikada kod Ivana. No, nalazi se kod sinoptika da označi slijedeće pripovijedanje. Sýn r. 3. Ivan drugdje upotrebljava četrdeset puta »metà« s genitivom. Infinitiv ili »hína« r. 3. Ivan, drugačije od sinoptika, upotrebljava »hína« bez infinitiva. Sinoptici na primjer imaju pedeset tri puta infinitiv i samo četiri puta »hína«, dok Ivan naprotiv upotrebljava dva puta infinitiv i trinaest puta »hína«.

D. »Hapax Iohanneae« najveće vrijednosti: Hoi tou Zebedaíou r. 2. Ivan sebe nikad tako ne naziva. Lagrange misli da je ovdje bila marginalna glosa za tumačenje izraza »drugi dvojica od učenika«, koja je kasnije stavljena u tekst. No, u tradiciji rukopisa kao i crkvenih otaca nigdje ne nalazimo takvu glosu. Íshyon r. 6. To je riječ sasvim strana Ivanu. Nigdje nije kod njega upotrebljena. On upotrebljava riječ »dýnamai« u istom značenju. Apò r. 6. Izvan 21. poglavlja Ivan ne upotrebljava nigdje »apò« kauzalno indirektno, nego mjesto toga uzima dià s akuzativom. Apò partitivni r. 10. nigdje kod Ivana. On upotrebljava »ex« pedeset jedan puta. Enégkate r. 10. Ivan uvijek upotrebljava fére.

Kako smo vidjeli u samih deset redaka nalazimo pet izraza ne samo potpuno neuobičajenih kod Ivana nego čak protivnih Ivanovu načinu izražavanja.

vanja. Istražujemo li stil i rječnik u 21. poglavlju izlaze nam dvije protivnosti: a. prisutnost stila i rječnika koji potječu od Ivana; b. prisutnost rječnika, gramatičkih oblika i stila koji se ne mogu smatrati Ivanovim. Kako pomiriti te dvije protivnosti?

Jedni postavljaju hipotezu da se radi o spoju dvaju pripovijedanja: Luka 5. i Ivan 21. Nama nepoznati redaktor ujedinio je pripovijedanje o čudesnom ulovu riba s pripovijedanjem Isusova ukazanja na Tiberijskom jezeru. Goguel pak smatra, tako kaže Boismard, da se radi o pripovijedanju proisteklom iz dvaju izvora: jedan je Ivan, a drugi nepoznata predaja.

Protiv ovoga pak govori striktno jedinstvo Neivanovih i Ivanovih izraza. Gotovo ih je nemoguće razdijeliti u dva različita pripovijedanja. Mora se raditi o jednom piscu, o nekom koji je pisao i Ivanovim stilom kao i stilom stranim Ivanu. Ali tko je to?

Ovdje moramo isključiti Ivana kao pisca. Zato imamo dovoljno razloga, smatra Boismard: 1. Zašto bi on tražio nove riječi samo za ovo poglavlje; 2. Nemoguće je zamisliti razvoj njegovog stila, jer to protuslovi predaji, prema kojoj je Ivan napisao Evanđelje malo prije smrti; 3. Prigovor, da se radi o različitim subjektima poglavlja ovdje ne vrijedi mnogo, jer se razlike više tiču gramatike nego li rječnika. Dakle pisac ne može biti Ivan nego netko tko je napisao Ivanovim stilom, kako se to vidi iz sličnog stila i rječnika.

Ali, kako je to pisac napisao? Da li je imao sve do u sitnice već određeno od Ivana? Tad nastaje pitanje, zašto je pak varirao u rječniku i stilu? Da li se može reći, da je ujedinio raznorodne fragmente? Protiv toga govori živost teksta, duboko logičko jedinstvo i jedinstvo različitog stila u jednoj rečenici. Dakle, zaključuje Boismard, jedan je Ivanov učenik sve čuo od Ivana i to ujedinio u jednom pripovijedanju. Predaja je dakle bila usmena. Nakon toga je isto poglavlje bilo dodano Evanđelju, kako je to formalno želio sam Ivan.

Pitanje je, kada je to dodano Evanđelju. Boismard smatra, da je to moralo biti malo poslije Ivanove smrti. Učenik je naime morao pisati da bi odgovorio onima kod kojih je Ivanova smrt stvarala čuđenje, jer se činilo kao da je to bilo protiv Kristovih riječi, i da bi odgovorio želji učitelja, da zapiše njegove posljednje riječi.

Taj nam je učenik ostao nepoznat. Boismard pokušava pokazati da pisac poglavlja ima velike sličnosti s Lukom. Tako upotreba »enópion« (Iv 20,30) i u isto vrijeme stavljanje »kai« iza »pollà« podsjeća na stil Luke. Samo Luka upotrebljava ovu formulu dok Ivan, Marko i Matej imaju druge izraze.

a) Spoj »mèn-x« i »oûn« nalazi se u Djelima apostolskim dvadeset sedam puta. Kod Ivana se nalazi jednom u 19,24, kod Luke u 3,18 dok se Matej i Marko nikad ne služe tom formulom. U Iv 20,30 stavljeno je točno kao Lk 3,18, naime »mèn-oûn« i to sa »pollà-kai«.

b) Enópion (Iv. 20,30) se nalazi trideset jedan puta u Ivanovu Otkrivenju, jedan puta u Prvoj i drugoj Ivanovoj poslanici i nikada u Evanđelju Mateja, Marka i Ivana. No, ta riječ nalazi se dvadeset tri puta u Lukinom Evanđelju i trinaest puta Djelima Apostolskim. Dakle radi se o izrazima koji nisu Ivanovi nego Lukini.

c) Ti Ivanovi izrazi pokazuju povezanost s izrazima u Septuaginti, posebno s izrazima iz Makabejskih knjiga. Dokazano je da je Lukin jezik bliži jeziku Septuaginte nego jezik Evandelisti²⁴.

d) U 21. poglavlju postoje mnogi izrazi koji se književno približuju stilu Luke. Tako izrazi koji su kod Ivana udomaćeni nalaze se svi samo u Luke. Pa i mnogo što sličnoga, što se nalazi u 21. poglavlju, nalazi se ili isključivo ili većim djelom i kod Luke.

Iz svega ovoga zaključuje Boismard, da je 21. poglavlje napisao neki nepoznati autor, možda Ivanov učenik, koji je bio nadahnut stilom i pripovijedanjem Ivanovim. Autorov identitet ostaje misteriozan, iako postoje velike približnosti između njegova stila i stila Luke.

R. Bultmann²⁵ zastupa također mišljenje da 21. poglavlje nije napisao Ivan nego ga je dodao netko drugi. On donosi još neke vlastite argumente za ovu tezu.

Iako jezik i stil, tako on misli, ne mogu donijeti odlučujuće dokaze, oni ipak služe za izgradnju čitavog sklopa argumenata. On pronalazi u 21. poglavlju riječi koje su kod Ivana strane i koje se nalaze samo ovdje. Tako na primjer, »adelfoi« r. 23. kao ime za kršćane, »extásai« r. 12. umjesto »erotân«, »paidía« r. 5. naziv za učenike, epistrafénai r. 20. umjesto strafénai.

S obzirom na stil i sadržaj Bultmann navodi slijedeće pojedinosti:

- učenici su ovdje ribari. Ovo se slaže sa sinopticima, ali toga nema u Ivana;
- »Zebedejevi sinovi« nalazimo samo ovdje;
- Natanael, u Iv 1,45 ne kaže se da je iz Kane, a ovdje se pak to izjavljuje;
- bez tumačenja i ičega prethodnog govori se o ukazanjima u Galileji;
- u Iv 20,19—29 tako je sve ispričano da se ne očekuju druga ukazanja;
- Nakon Iv 20,29 čudnovato se čini da učenici idu ribariti. Pa i poslije ovoga retka ne može se više govoriti o ukazanjima Uskrsloga Krista. Dakle, zaključuje Bultmann, odlomak Iv 21, 1—14 bio je prvo pripovijedanje o Uskrsnom Kristu što je onda kasnije redaktor postavio na ovo mjesto.
- protiv identičnosti pisca Evandelja i 21. poglavlja govori karakter pripovijedanja u 21. poglavlju. On je sasvim drugačiji nego u ostalom Evandelju. Ovdje naime postoji specijalni interes za osobe. 21. poglavlje nije jedinstveno. Redaktor je naime tako pisao o ukazanjima u Galileji da pri tome Petar i Ivan zauzimaju posebno mjesto. Osim toga u Iv 21 nalazi se realna eshatologija, a protiv ove, tako misli Bultmann, Ivan upravo polemizira. Iz svega ovoga zaključuje Bultmann da Ivan nikako ne može biti pisac dodatka.

P. Benoît²⁶ smatra također da je ovaj dodatak napisao netko drugi. Što se tiče hipoteze koju iznosi Boismard, da bi mogući pisac dodatka bio Luka, Benoît to smatra novim i paradoksalnim. No, on ipak smatra da to nije nimalo čudno. Luka je naime bio poznati pisac i čovjek veoma cije-

²⁴ Usp. H. J. Cadbury, *The style and literary method of Luke*, str. 5. et 7.

²⁵ Usp. R. Bultmann, *Das Evangelium des Johannes*, Göttingen 1964,¹⁰ str. 542—556.

²⁶ Usp. P. Benoît, *Passion et Résurrection du Seigneur*, Paris 1966, str. 337.

njen među prvim kršćanima. Kad je on dolazio u koju kršćansku zajednicu, pa tako možda i u jednu Ivanovu grupu, zar ga nisu mogli zamoliti da bi im pomogao redigirati pojedina mjesta. Odatle bi se moglo rastumačiti odakle Lukini izrazi u četvrtom Evanđelju. I Benoît smatra da je 21. poglavlje preuzeo jedan redaktor i redigirao ga unutar jedne Ivanove grupe.

O. Merlier²⁷ je studirao Ivanovu filologiju kako bi mogao napisati Ivanovu gramatiku. Nakon temeljite i minuciozne literarne analize zaključuje i on da 21. poglavlje nije mogao napisati Ivan.

K. A. Eckhardt²⁸ proučavajući 21. poglavlje kaže, da se svi u jednom slažu, da je Iv 20,30—31 završetak Evanđelja. Prema tome 21. poglavlje je dodatak. No, iz istog vremena iz kojeg i Evanđelje, jer se nalazi u svim rukopisima pa i u Bodmer 2 (oko 200. godine poslije Krista). On zaključuje da ga nije napisao Ivan.

J. P. Charlier²⁹ jednostavno tvrdi da većina egzegeta smatra da se ne radi o istom piscu Evanđelja i 21. poglavlja. R. H. Lightfoot³⁰ pak iznosi razloge zašto je 21. poglavlje bilo dodano Evanđelju. Prvi razlog se sastoji u želji redaktora da ispriča ukazanja Uskrslog Krista u Galileji. Drugi razlog je u tome da je pisac htio rastumačiti odnos između Petra i Ivana (usp. Iv. 21, 15—24).

H. L. Drumwright³¹ je uvjeren da peremptorna činjenica za dokazivanje, zašto je 21. poglavlje dodano, predstavlja narav materije. Dodatak je tumačenje posebnog značaja Petra i Ivana. Zbog toga, jednostavno je to ali značajno, ova materija nije bila stavljena u sadržaj prethodnih poglavlja nego u ovaj dodatak. Tome govori i činjenica da se nazivom Zebedej u čitavom Evanđelju ne naziva Ivan. U Iv 21,2 izgleda stoga da je učinjena povreda pravila šutnje za ovo ime. Ivan to ne bi učinio. Zatim zašto se uz riječi »učenik koga je Isus ljubio« dodaje »koji se za večere bijaše prislonio na Isusove grudi«? U Evanđelju toga nema. Stoga rješenje toga problema nije u stilu i rječniku nego u nakani pisca ovog dodatka.

Hrvatski prevodioci Svetog pisma uglavnom smatraju da je 21. poglavlje dodatak Ivanovu Evanđelju. Dok B. Duda³² jednostavno bez komentara iznad 21. poglavlja stavlja naslov »Dodatak« dotle Lj. Rupčić³³ dodaje da su taj dodatak napisali Ivanovi učenici.

Nakon Boismardove analize problem autora 21. poglavlja još uvijek nije riješen. R. Mahoney³⁴ kritizira Boismarda da njegovi »ne Ivanovi« izrazi i riječi ne uvjeravaju jer se nalaze u onim recima koji se pripisuju odlomku o ulovu riba i koji pripadaju tzv. Semeia-izvorima. R. Pesch³⁵ je pokušao ponovno pomno ispitati stil 21. poglavlja i kao sigurno iznio na vidjelo da barem pojedini reci moraju biti pripisani redaktoru.

27 Usp. O. Merlier, *Le quatrième évangile. La question johannique*, Athenès, 1961, str. 149—160.

28 Usp. K. A. Eckhardt, *Der Tod des Johannes*, Berlin 1961. str. 11.

29 Usp. J. P. Charlier, *Le signe de Cana*. Bruxelles-Paris 1959.

30 Usp. R. H. Lightfoot, *St. John's Gospel*, 3.ed. London 1960, str. 337—343.

31 Usp. H. L. Drumwright, Jr. *The Appendix to the Fourth Gospel*, Stud. in Mem. of H. Trantham, Waco, Texas 1964. str. 129—134.

32 Usp. Lj. Rupčić, *Sveto pismo. Novi zavjet*, Sarajevo 1967. str. 391.

33 Usp. Duda-Fučak, *Novi zavjet*, 1973. str. 232.

34 Usp. R. Mahoney, *Two Disciples at the Tomb*, 1974. str. 35.

35 Usp. R. Pesch, *Der reiche Fischfang*, 1969.

R. Schnackenburg³⁶ smatra da sama kritika stila ne rješava pitanje porijekla 21. poglavlja. Prema njegovu istraživanju, za koje kaže da je pokraj kritike stila uzeo u obzir i neke druge stvarne argumente, sigurno stoje slijedeće točke: 1. nigdje se ne vidi da je Evanđelista htio nakon prikaza 20. poglavlja i završetka u Iv 20,30 dodati još nešto; 2. Dodavanje 21. poglavlja sigurno je u cjelini učinila redakcija; 3. Način prikazivanja u Iv 21,2—13 ne odgovara načinu Evanđeliste; 4. Čini se, da 21. poglavlje, barem u recima 1—14, pretpostavlja 20. poglavlje Ivanova Evanđelja. Protiv Mahoneya, koji smatra da je neki redaktor htio jedan stariji materijal, koji je Evanđelista izostavio, dodati ovom Evanđelju, kako ne bi propao, smatra Schnackenburg da je to neodrživo, barem za ukazanje na jezeru i za čudesan ulov riba, jer je očito da se tu nalaze tragovi prerade koji sasvim sigurno nisu iz Evanđelistove ruke. Može se jedino reći, smatra Schnackenburg, da je redaktor primio od Ivana predan materijal, ali tada samo usmeno i onda ga sam napisao. Schnackenburg vidi razlog za dodavanje toga poglavlja od strane redakcije, u njezinu interesu za zajednicu, za njen unutarnji život, za njezinu situaciju i njezina pitanja, za zajednicu naime koja je natopljena Ivanovom tradicijom i nije odijeljena od ostalog kršćanstva.

U ostalom rješenje ovog problema povezano je s problematikom čitavog Ivanova Evanđelja. Pitanje je naime da li je Ivan Evanđelist identičan s »učenikom koga je Isus ljubio« ili su to dvije različite osobe. Pitanje je također, da li je čitavo Evanđelje napisao apostol Ivan ili se autor Evanđelja krije pod imenom »ljubljenog učenika«. Ivanovo Evanđelje naime odaje različite slojeve tradicija. Smatra se, da je Ivan Evanđelist napisao cijelo Evanđelje osim 21. poglavlja, no, da su izdavači izvršili određene korekture i dodatke, čak i čitavih poglavlja, a onda svoj rad potkrijepili autoritetom »ljubljenog učenika«. Taj učenik bio je zaista Isusov učenik, koji je dugo živio i zato je mogao i u vrijeme izdavanja Ivanova Evanđelja biti časní svjedok svega što je Isus učinio i uočio i koga zato Ivanova zajednica časti kao svoga nositelja tradicije, svjedoka i tumača Isusovih djela i riječi. No, sve to još ostaje više u području hipoteza i zahtjeva za daljnje istraživanje. Zato nije čudo da se i pitanje 21. poglavlja ne da do kraja riješiti.

Kritički osvrt

Iako ovdje ne možemo reći posljednju riječ, ipak nam se čini da već s određenom sigurnošću možemo reći, da je 21. poglavlje dodatak Ivanovu Evanđelju i da ga nije napisao Evanđelist Ivan. Zato ova treća teza s određenim malim korekcijama čini nam se da ide u smjeru konačnog rješenja. Ona naime dobro tumači podatke kritičke analize kako unutarnje tako i vanjske.

Prva hipoteza ne nalazi dovoljno argumenata za svoje mišljenje. Ona nema rješenje za pitanja razlike u riječima i stilu što postoje između 21. poglavlja i Evanđelja.

Druga hipoteza, sve do danas aktivno prisutna, smatra da se mora zadržati Ivana za autora tog poglavlja hoće li se sačuvati izvornost dodatka. Predstavnici te hipoteze vide razlike stila i rječnika ali misle da one nisu

³⁶ Usp. R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium III. Teil* Herder, 1975. str. 406—448.

tako velike da to ne bi mogao napisati i Ivan. No, kako je to pokazao Boismard, te razlike su ipak velike i traže vremensko razdoblje za razvoj takvog rječnika i stila kod Ivana. Osim toga to protuslovi tradiciji koja kaže da je Ivan umro malo nakon što je napisao Evanđelje.

Da je Ivan napisao dodatak on bi sigurno premjestio prvi završetak nakon ovog dodatka. Međutim učenici koji su napisali ovaj dodatak po želji Ivana zbog pijeteta prema Ivanu nisu htjeli dirati u prvi završetak.

Neobičnim nam se čini da pristalice ovog trećeg mišljenja smatraju da je redaktor napisao ovaj dodatak iz onoga što je *usmeno* primio od Ivana. U drugom završetku naime doslovno se kaže: »taj učenik za ovo svjedoči i ovo *napisa*.« Tako nam se čini da bi pravo rješenje bilo u određenoj sintezi druge i treće hipoteze. Naime, Ivan je vjerojatno ostavio pismeno neke dijelove koji se nalaze u dodatku. Kad su učenici izdavali Evanđelje oni su redigirali i te materijale i dodali ih Evanđelju, možda čak po izričitoj želji svoga učitelja, i to zajedno s drugim završetkom. Čini se, da bi ovo bolje odgovaralo i podacima kritičke analize, a ujedno rješava problem koji postavljaju predstavnici druge hipoteze, a koju objekciju usmena predaja ne rješava. Tako možemo reći da je i Ivan napisao ovaj dodatak i istovremeno tvrditi da su ga napisali redaktori.

No, problem opet ostaje do kraja neriješen, ako su Ivan Evanđelist i »ljubljeni učenik« dvije različite osobe. Tada bismo mogli misliti da je taj »ljubljeni učenik« sam redaktor dodatka ili je pak netko drugi pisac dodatka ali iz materijala koji je dao »ljubljeni učenik«. No, ovo je malo vjerojatno. Vjerojatnije bi tada bilo da je on bio časni nosilac tradicije jer je živio u vrijeme Isusovo i zato autoritet redakciji dodatka. No, najvjerojatnije će biti ono, sa čime se slaže čitava dosadašnja tradicija, da su naime Ivan Evanđelist i »ljubljeni učenik« ista osoba. Prema tome bi najvjerojatnije rješenje bilo ono koje spaja drugu i treću hipotezu i smatra da su redaktori napisali dodatak iz materijala koji je ostavio *pismeno* sam Ivan Evanđelista.

II. POVIJESNO PITANJE

21. poglavlje Ivanova Evanđelja možemo podijeliti u dva velika dijela: r. 1—14 i r. 15—23 sa završetkom. Poseban povijesni problem međutim predstavlja prvi dio.

1. PRVI DIO IV 21,1—14

U ovom dijelu pripovijedanje o čudesnom ulovu riba postavlja problem odnosa sa sličnim pripovijedanjem u Lk 5.

Pripovijedanje u sebi ujedinjuje dvije različite teme: čudo ulova riba, koje stoji u paraleli s Lk 5,1—11 i ukazanje Uskrslog Krista u Galileji, tradiciju čega nalazimo u Mk 14,28 i 16,7 kao i u Mt 28,16—20. Obje teme su ovdje strogo povezane i ispričovijedane precizno i konkretno.

Prva tema, kako rekosmo, pokazuje sličnosti s Lk 5. Lukino pripovijedanje smješteno je na početak Isusova propovijedanja u Galileji. Nakon krštenja i kušnje u pustinji Isus dolazi u Nazaret zatim u Kafarnaum.

Nakon što je mnoge izliječio napušta Kafarnaum i zove četiri prva učenika pri čemu se zbiva čudesni ulov riba.

To Lukino pripovijedanje sadrži u sebi s jedne strane elemente koje nalazimo kod Marka i Mateja, a s druge strane Ivanove elemente. Naime kod Marka i Mateja također se nalazi poziv četvorice prvih učenika ali bez čuda i jednostavnije. Paralelna mjesta s Matejem i Markom jesu ona koja govore da je Isus govorio na obali Genezaretskog jezera i da je vidio dvije lađe uz obalu dok su ribari ispirali mreže (usp. Lk 5,1—2). Iza toga Luka pripovijeda o čudesnom ulovu riba što je paralelno s pripovijedanjem u dodatku Ivanova Evanđelja (usp. Lk 5,3—7 s Iv 21,1—14). Kod Luke i Ivana se kaže da su se učenici uzalud mučili cijelu noć i da je Šimun poslušao Isusa. Kod Ivana se ne govori da su se mreže razdirale kao kod Luke ali je smisao isti kad se kaže da »ne mogoše je izvući od mnoštva riba« (Iv 21,6).

U Lk 5,10 spominju se Jakov i Ivan, Zabedejevi sinovi, a to su iste osobe kao u Mateja i Marka.

Spoj Ivanova čudesnog ulova riba s pozivom prvih učenika kod Mateja i Marka čini se neobičnim. Odmah se javlja pitanje, radi li se o dva različita čudesna ribolova ili o jednom u dvije interpretacije.

Svaki Evanđelista, to je poznato, sređivao je materiju prema svojoj vlastitoj shemi i povezivao razne tradicije. Mnogi egzegete smatraju da se i ovdje radi o jednoj tradiciji u dvije različite interpretacije. No, tad nastaje teško pitanje, koja je interpretacija izvorna. Da li Ivanova, koju je onda Luka povezao s pozivom učenika, ili Lukina interpretacija, koju je Ivan, odnosno redakcija, povezala s Isusovim Uskrsnućem. Egzegete su kako za jednu tako i za drugu mogućnost.

A. George³⁷ smatra da je Ivanova interpretacija izvorna, jer Lukina nema paralela s Markom i Matejom (usp. Mk 1,16 i Mt 4,18—22).

R. Bultmann³⁸ zbog više razloga smatra također Ivanovo pripovijedanje originalnim. Razlog za ribarenje kod Ivana je nedostatak jela i zato logički slijedi doručak. Drugo, kod Ivana se to pripovijeda kao događaj iza Uskrsnuća što također odaje izvornost. Kao što je Petrovu ispovijest (Mk 8,27—30) i Isusovo Preobraženje (Mk 9,2—8) Marko smjestio u vrijeme Isusova života, iako se to dogodilo izvorno poslije Uskrsnuća, tako je, smatra Bultmann, načinio i Luka s ulovom riba. Analiza pokazuje da su reci 1,14 izvorno bili pripovijedanje Isusova ukazanja na Tiberijadskom moru u Galileji. Kasnije je to, prema Bultmannu, redaktor preradio da je to pripovijedanje postalo kao uvod u retke 15—23 gdje prvo mjesto imaju Petar i Ivan.

F. Spitta³⁹ i M. Goguel⁴⁰ smatraju da su reci 1—14 bili pripovijedanje čuda koje se u kolekti pripovijeda kao treće po redu. Iz te kolekte uzeta su i druga dva pripovijedanja čudesa, a to su Iv 2,1—11 i Iv 4,46—54. U Iv 2,11 kaže se: »Tako u Kani Galilejskoj, učini Isus *prvo znamenje*«. U Iv 4,54 pak kaže se: »Bijaše to *drugo znamenje* što ga, po povratku iz Judeje u Galileju, učini Isus«. U Iv 21,14 pak kaže se: »To se već *treći put* očitova Isus učenicima pošto uskrsnu od mrtvih.«

37 Usp. A. George, *Jésus notre vie. Lecture de l'évangile de Jean*, Paris 1964⁴.

38 Usp. R. Bultmann, *Das Evangelium des Johannes*, Göttingen 1964¹⁹.

39 Usp. F. Spitta, *Das Johannes-Evangelium als Quelle der Geschichte Jesu*, 1910.

40 Usp. M. Goguel, *Introd. II 297,2*; u: R. Bultmann, *Das Evangelium des Johannes*, 1964¹⁹, str. 546.

Bultmann se međutim ne slaže s time. On smatra da bi u tom slučaju redaktor morao dodati ne samo »egertheis ek nekrôn« nego i »efaneróthe . . . tois mathetais«, jer je u kolekti moralo stajati čudo kao semeíon, ako sudimo prema Iv 2,11 i Iv 4,54. Također bi bilo očekivati i rečenicu »efanérosen tèn dóxan autoû«. Kao analogija ostalo je samo »trítion«. Zatim, ne bi se moglo shvatiti, zašto redaktor, ako je htio ovo pripovijedanje preraditi u ukazanje Uskrslog Krista, nije izostavio redak 14. Prema tome ovo je pripovijedanje na svom izvornom mjestu. Ono pripovijeda prvo ukazanje učenicima. Ono ne pretpostavlja da se Isus već ukazivao učenicima i zaredio ih za njihovu službu. To potvrđuje i strah učenika. Bultmann smatra da se 14. redak može najbolje ovako razumjeti: redaktor je htio dodati predaju Mateja i Marka o Isusovim ukazanjima u Galileji u kombinaciji s Ivanovim prikazivanjem ukazanja. Ali, jer je u Ivana već našao dva pripovijedanja Isusova ukazanja morao je ispraviti predaju, iz koje je uzeo 1—13 tako da ovo ukazanje dođe kao treće. Bultmann također smatra da je moguće da je ovo pripovijedanje, ili jedna njegova varijacija, izvorno bilo na koncu Markova Evanđelja.

Bultmann donosi još jedan argumenat za izvornost Ivanova pripovijedanja. Ono naime sadrži motive koji se nalaze u svim ukazanjima, a to su dokazivanja Uskrsnuća i poslanje apostola. Ovo posljednje indirektno je dato apostolima, kada im je Isus naredio da ulove ribe.

Prema E. Schwartzu⁴¹ apostoli su poslije Isusove smrti pobjegli u Galileju i započeli svoj prijašnji posao kao i ribarenje. Ujutro im se ukazuje Isus i obnavlja s njima zajedništvo Posljednje Večere. To pripovijedanje kasnije je bilo povezano s čudesnim ulovom riba.

J. Wellhausen⁴² misli da su ovdje spojene dvije različite stvari bez veze s ukazanjem. Radi se naime o Lk 5,1—11 i jednoj varijaciji Mk 6,45—52, naime o čudesnom ulovu riba i o događaju poslije umnažanja kruhova, kad je Isus po noći došao učenicima hodajući po moru, uzrokujući u njima strah i snebivanje. Varijacija ovog posljednjeg pripovijedanja bila bi u tome da su učenici noću bez Isusa prešli preko mora i ujutro našli Isusa na obali kako im pripravlja doručak. Oni ne znaju, kako je on mogao ovamo doći i drže ga utvarom.

P. Benoît⁴³ se odlučuje za Luku. Čudesni ulov riba dogodio se, prema njemu, za vrijeme Isusova zemaljskog života. Ivanova predaja povezala je to čudo s ukazanjem. No, on iskreno priznaje da je teško posve opravdati ovo mišljenje. Ipak on iznosi neke argumente. Čudesni ulov, koji se dogodio za Isusova zemaljskog života, dobro se uklapa u niz znamenja koje je Ivan poredao u svom Evanđelju da bi pripravio Objavu Kristove slave. Zatim nerazjašnivo ostaje, da bi se učenici poslije Uskrsnuća vratili svom poslu ribarenja. Oni su već davno ostavili svoje mreže i slijedili Gospodina. Nakon što su vidjeli da je Isus uskrsnuo u Jeruzalemu, preostaje im samo da odu i čitavom svijetu pripovijedaju što im je naredio Isus. Ne čini nam se da je to bio upravo čas da se vrate u Galileju na ribarenje. Možda se ovo dađe rastumačiti, ali se bolje razumije, ako pretpostavimo da je Ivan ispričao ovaj događaj poslije Uskrsnuća, a koji se do-

41 Usp. E. Schwartz, *Zeitschrift für Neutestamentliche Wissenschaft*, 15(1914)216.

42 Usp. J. Wellhausen, *Das Evangelium Johannis*, 1908.

43 Usp. P. Benoît, *Passion et Résurrection du Seigneur*, Paris 1966.

godio prije. U tom slučaju dosta je premjestiti čudo ulova riba u vrijeme Isusova propovijedanja i sve ostalo ostaje na mjestu. Ovakvo gledanje modificira ravnomjernost, smatra Benoît, između ukazanja u Judeji i Galileji.

*Ph. Seidensticker*⁴⁴ uočava da, ako izuzmemo retke 1. i 14. koji govore o ukazanjima Uskrsloga, a koje su nadodali redaktori, ništa u toj perikopi ne ostaje od karaktera pripovijedanja ukazanja. Ovdje nalazimo realno, svjetovno pripovijedanje. Znamo da Isus nije uskrsnuo kao Lazar i mladić iz Naima koji su se vratili u svoj zemaljski život. Istina je, kaže Seidensticker, da se i u jeruzalemskim ukazanjima uskrsli Gospodin pojavljuje s istim realnim tijelom kao na Tiberijadskom moru, no to pripovijedanje zadržava u sebi numinoznost u tome, što se Isus nenadano nalazi među učenicima, i kod zatvorenih vrata, ili što isto tako neočekivano nestaje. On smatra da dobro odgovara samom pripovijedanju u Ivanovom dodatku, ako ga shvatimo kao iznošenje tradicije onoga što se dogodilo prije, u vrijeme poziva apostola. Ta predaja ovdje je ispriповijedana poslije Uskrsnuća s tom nakanom, da bi se služba i vlast Petrova učvrstila autoritetom Pashalnog Gospodina, Uskrslog i Proslavljenog. Seidensticker kaže da je pripovijedanje jednog događaja, koji se dogodio prije Uskrsnuća i u kom je nosilac događaja Uskrsli Gospodin, ne samo moguće zbog identičnosti Isusa prije i poslije Uskrsnuća, nego odgovara posebnom načinu pripovijedanja u Evanđeljima. U svim naime riječima i djelima prisutan je Uskrsli Gospodin kao autoritet.

*W. Wilkens*⁴⁵ tvrdi da iz literarne analize proizlazi da je temeljna ideja 21. poglavlja čudesni ribolov Petra i njegovo postavljanje za glavu zajednice. Vrhunac pripovijedanja je u suprotstavljanju sudbine Petrove Ivanovoj. Po njemu reci 1—14 sadrže dva pripovijedanja i to čudesan ribolov i čudo umnoženja kruha. Obje perikope izvorno su bile neovisne. Rec 10. i 11. žele povezati ulov riba s doručkom. To povezivanje nije uspjelo. To je tipično prenošenje redaktora, kaže Wilkens. Naglasak je ovdje na neuništivom jedinstvu Crkve kojoj je vođa Petar. Takav zaključak se očekuje i poslije trećeg retka jer se i tamo spominje Petar kao središnja osoba.

*P. Beeckman*⁴⁶ bez mnogo dokazivanja drži, da su ipak postojala dva različita čudesna ulova riba.

*R. Pesch*⁴⁷ se u jednoj monografiji posebno pozabavio kritičkim pitanjem tradicije i redakcije ovog odlomka. On vidi unutra dvije predaje, naime čudesnog ribolova i uskrsnog ukazanja. Obje tradicije redaktor nije baš najuspješnije spojio. Čudesni ribolov izvorno nije događaj iz doba ukazanja Uskrsloga, dok izvještaj o ukazanju treba biti prije svega ekleziološki interpretiran. Razlog za spajanje tih dviju tradicija jest u tome da je redaktor htio još jedno znamenje, koje se nije nalazilo u Evanđelju, zapisati. Prilika se pružila pri prikazivanju izvještaja o ukazanju, jer su se oba događaja vrlo lako mogla stopiti.

44 Usp. *Ph. Seidensticker*, Die Auferstehung Jesu in der Botschaft der Evangelisten, u: SBS 26(1967) Stuttgart 1967.

45 *W. Wilkens*, Die Entstehungsgeschichte des vierten Evangeliums, Zoolikon 1958.

46 Usp. *P. Beeckman*, L'évangile selon s. Jean d'après les meilleurs auteurs catholiques, Bruges 1951. str. 422—438.

47 Usp. *R. Pesch*, Der reiche Fischfang, 1969.

R. Schnackenburg⁴⁸ analizirajući ovaj odlomak dolazi do zaključka da je veoma teško točno odijeliti tradiciju od redakcije i da se još dosada nije našlo pravo rješenje. On smatra da je u ovom odlomku u prvom planu tradicija koja pripovijeda izvještaj o Uskrsnuću. Ipak smatra on, kao i Pesch, da se radi o stapljanju dviju tradicija i to pripovijedanja čudesnog ribolova, što je preuzeto iz tzv. Semeia - izvora, i izvještaja o ukazanju Uskrsloga koji je u tradiciji sačuvan usmenom predajom. Razlog za stapanje ovih dviju tradicija jest sličnost situacija i pojedinih crta. Dalji razlog leži u tome, da je redaktor htio još više naglasiti Isusovo ukazanje upravo time, da je čudesnim ribolovom još snažnije prikazao svemoć Uskrsloga Krista.

Kritički osvrt

Nemoguće je reći zadnju riječ o ovom historijskom pitanju. Dok jedni autori smatraju da su bila dva različita čudesna ulova riba, drugi smatraju da se radi o jednom, ali se onda razlikuju u tome da li je izvorni tekst kod Luke ili Ivana.

Čini se da nije nemoguće zamisliti da su postojala dva čuda ulova riba. Znamo npr. da već u Evanđeljima postoji slučaj dvaju različitih čudesa, a to je umnažanje kruhova (usp. Mt 14,13—21, zatim Mt 15,32—39 i Mt 16,8—11). Znamo da je Ivan posljednji napisao svoje Evanđelje između svih Evanđelista. On je dakle mogao upotpuniti ono što kod drugih Evanđelista nema. Tako doista nalazimo kod Ivana mnoga čudesa i pripovijedanja koja ne postoje kod drugih. Budući da je ovo čudo jedini Ivan vidio između Evanđelista, normalno je da ga je on kao dopunu i napisao. Čini nam se čak da je Isus imao razloge da učini po drugi puta isto čudo. Dosta je analizirati Evanđelja pa da se uvjerimo, kako je Isus posebnom brižljivošću pripremao Petra za njegovu službu »stijene« u Crkvi. Zbog toga nam se čini da ne odudara, ako je i Petrovu investituru u tu službu htio potkrijepiti čudesnim ribolovom. To je trebala biti pomoć, poticaj za čvrstu i trajnu vjeru u samom Petru. Kao što je Preobraženje pred Petrom Ivanom i Jakovom trebalo biti ohrabrenje vjeri ovih učenika u vremenu Isusova trpljenja i smrti, tako slično i ovdje trebala su ova dva čuda, a posebno ovo posljednje biti ohrabrenje Petru u njegovoj službi učvršćivanja braće u vjeri.

Ipak nije manje vjerojatno da se radi o jednom čudu u dvije interpretacije. Znamo kako Luka, pa i Ivan, sređuju materiju Evanđelja prema svojim vlastitim shemama. Tako je Luka svoje Evanđelje napisao prema shemi Isusova uzlaska prema Jeruzalemu. Prema toj shemi on je ugrađivao materijal. Budući da se čudesni ulov riba s ukazanjem Uskrslog Krista dogodio u Galileji to Luki nije odgovaralo da ga ispriča na koncu Evanđelja. To je mogao biti razlog da ga premjesti u vrijeme početka Isusova propovijedanja. U tom slučaju bi Ivanovo pripovijedanje imalo povijesnu izvornost.

Za nas ostaje ovdje važno da ono bitno ostaje ovdje netaknuto, a to je Isusovo ukazanje poslije Uskrsnuća. Gotovo svi autori, bilo da govore o jednom ili dva čuda ulova riba, ne niječu samo ukazanje Uskrsloga Krista.

⁴⁸ Usp. R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium III. Teil* Herder, 1975. str. 410—413.

U ovom odlomku nalazimo tri različite teme: r. 15—17 Petrovo uvođenje u službu, zatim r. 18—19 navještaj Petrova mučeništva i r. 20—23 govor o dugom životu Ivanovu.

Ovdje se ne radi o istoj tradiciji koju nalazimo u Iv 20,21—23 gdje se radi o poslanju apostola. Ovdje je poslanje precizirano, slično kao u Mt 16,17—19. Što se tiče povijesne vrijednosti A. George⁴⁹ smatra da se tu nalazi jednostavna Ivanova forma i vanredni podaci, što sve daje sigurnost da se radi o povijesnom događaju.

S obzirom na Petrovu smrt sigurno je, da je napisano poslije stvarnog događaja Petrova mučeništva (67. g. poslije Krista).

Što se tiče govora o dugom životu Ivana apostola čini se da se radi o konstataciji kršćana prve generacije. Marko je mogao također svojim tekstom 10,39: »Čašu koju ja pijem, pit ćete i krstom kojim se ja krstim, bit ćete kršteni« dati prvim kršćanima zaključiti da će Ivan umrijeti mučeničkom smrću. Sigurno je da se radi o razmimoilaženju među prvim kršćanima, a koje je pisac htio ujediniti.

Prema Benoît⁵⁰ 21. poglavlje pretpostavlja definitivnu redakciju sinoptika. Iz triju pitanja koja Isus postavlja Petru zaključuje on, da se radilo o tome da se Petar tri puta odrekao Isusa. Povežemo li ovaj tekst sa Mt 16,17—19 (»A ja tebi kažem, ti si Petar...«) i Lk 22,31—32 (»A ti obratit ćeš se utvrdi braću svoju«) on dobiva svoje povijesno mjesto.

Iz spisa sv. Jeronima saznajemo da je Ivan umro u visokoj starosti (usp. PL, XXVI, 433 C). To je međutim bilo neobično Ivanovim učenicima koji su mislili da Ivan neće umrijeti. Ove dakle riječi u 21. poglavlju žele rastumačiti i odgovoriti na uznemirenje i sablazan koja je nastala u zajednici zbog Ivanove smrti. Ne radi se dakle o nekom pitanju sveopće Crkve nego jedne mjesne Crkve, najvjerojatnije Crkve u Efezu. Ovo ujedno pretpostavlja, da je Ivan morao umrijeti u veoma visokoj starosti. Da je umro mlad, ne bi se ni proširio glas da on neće umrijeti.

Benoît se ujedno pita da li je to ono ukazanje Petru, koje napominje Luka 24,43: »Doista, uskrsnu Gospodin i ukaza se Šimunu.« Sigurno je samo to, da je postojalo jedno ukazanje Šimunu, ali se ne zna gdje.

Zbog dva razloga možemo reći da se ovdje ne radi o istom ukazanju. Prvo, ovdje Šimun nije sam i ne prepoznaje ga on nego Ivan. Drugo, ovo se ukazanje događa nešto poslije Uskrsnuća i to u Galileji, dok riječi koje kod Luke izgovaraju učenici s puta u Emaus pretpostavljaju da se to ukazanje Petru dogodilo na nedjelju Pashe i u Judeji. Sigurno je da se Isus ukazao Petru (usp. 1 Kor 15,3—8), ali nije nigdje to ispričovijedano. Zašto? Neki smatraju da je razlog tome suparništvo između Petra i Jakova. Zato je to jednostavno izostavljeno. Benoît odbija to mišljenje i smatra da je razlog jednostavno u tome, da Evanđelisti nisu mogli sve zapisati (usp. Iv 20,30).

R. Bultmann⁵¹ također drži da se u prvom dijelu ovog odlomka radi o uvođenju Petra u njegovu službu. U drugom pak dijelu ovog odsjeka radi se o odnosu Petra i ljubljelog učenika. Oba ova dijela nisu između sebe

49 Usp. A. George, *Jésus notre vie. Lecture de l'évangile de Jean*, Paris 1964³.

50 Usp. P. Benoît, *Passion et Résurrection du Seigneur*, Paris 1966.

51 Usp. R. Bultmann, *Das Evangelium des Johannes*, Göttingen 1964¹⁰.

unutarnje povezani, nego nose različite namjere. Dok sinoptici govore o poslanju svih apostola ovdje se daje Petru vlast da vodi zajednicu.

Bultmann si postavlja pitanje, nije li se ovo dogodilo u Galileji za vrijeme Isusova propovijedanja. On zatim sam odgovara, da to ne može biti. Sve naime tradicije, koje govore o poslanju apostola, izvorno su iz vremena Uskrsnuća. U njima govori Uskrsli i Proslavljeni Krist. U svakom slučaju, zaključuje Bultmann, cilj redaka 15—23 kao i 21. poglavlja jest utemeljiti autoritet Evanđelja u Crkvi.

Slično misli i W. Heitmüller⁵², da je tek s priznanjem Petrova autoriteta i Evanđelje postalo »kirchenfähig«, moglo je biti predano Crkvi da joj bude autoritet.

W. Wilkens⁵³ spaja retke 1—14 i 15—23. U čudesnom ulovu riba Petar je prikazan kao nosilac Crkvenog jedinstva, dok se u posljednjem odsjeku Petar postavlja za vođu zajednice. Tri pitanja upućena Petru jasno odgovaraju triputnom zatajenju Petrovu. Recí 20—23, smatra Wilkens, napisani su od ruke samog sv. Ivana u vrijeme njegove starosti. On je naime htio ispraviti mišljenje zajednice o njegovu životu sve do dolaska Isusa. Prema tome je moralo biti napisano prije Ivanove smrti.

R. Schnackenburg⁵⁴ smatra da je ovaj prvi dio, naime 15—17, neovisan o povijesnoj tradiciji prvog dijela perikope 2—13. On smatra također da je prema svim dosadašnjim istraživanjima jasno da se reci 15—17. moraju staviti u vezu s ostalim Isusovim riječima o Petru (usp. Mt 16,18 sl. i Lk 22,31 sl.). Sa Mt 16,18 povezuje ovaj tekst izraz »pasi ovce moje«, jer kod Mateja stoji »sagradit ću Crkvu moju«. Sa Lk 22,31 povezuje to da će Petar unatoč svom zatajenju biti vođa zajednice. Izgleda čak da se u odnosu na Mt 16,18 radi o istoj tradiciji, ali u različitim interpretacijama i da se događaj odigrao iza Uskrsa. Konačno historicitet ovog teksta potvrđuje i 1 Kor 15,3—5 gdje se govori o posebnom ukazanju Petru, što upućuje na važnost tog ukazanja i na važnost Petra u zajednici. Da se također radi o Ivanovu načinu izražavanja vidi se iz toga što se spominje slika »ovce« i »pāsti«, što je kod Ivana omiljela tema (usp. Iv 10).

Najveštaj Petrove smrti u Iv 21,18—19 ne nalazi se, smatra Schnackenburg, nigdje u Novom zatajetu, ali je u Iv 13,36 (»No poći ćeš poslije«) nekako pripravljen. Najvjerojatnije se radi o tome da su Ivanovi učenici saznali o Petrovoj smrti i da im je trebalo razjasniti Petrov autoritet u čitavoj Crkvi, jer je u Ivanovim zajednicama Ivan bio najviši autoritet.

Kritički osvrt

Nemoguće je u ovom kratkom prikazu izvlačiti sve iz gornjeg teksta što bi u pojedinostima bilo važno za ekleziologiju. Za nas je bilo važnije ustanoviti povijesnost ovog teksta. Kako vidimo, ta povijesnost nije u opasnom procijepu. S time se slažu kako katolički tako i evangelički egzegete. Stavljen naime u kontekst čitavog Novog zavjeta taj tekst nam se čini na pravom mjestu. Stavljen je tu ne zbog nekog biografskog redosljeda svih događanja oko Isusa, nego iz konkretnih potreba zajednice koja traži Isusove »odgovore« na pojedina pitanja koja su se pojavljivala. Otuda određena pomiješanost različitih tradicija i redakcija.

52 Usp. W. Heitmüller, u: Die Schriften des NTS, IV, 1918⁹.

53 Usp. W. Wilkens, Die Entstehungsgeschichte des vierten Evangeliums, Zoolikon 1958.

54 Usp. R. Schnackenburg, Das Johannesevangelium III. Teil Herder, 1975. str. 413 sl. i 429—444.

ZAKLJUČAK

Iz svega dosad rečenoga možemo sakupiti zaključke, na kojima smije graditi Fundamentalna teologija bilo u svom dijelu »O Objavi« ili »O Crkvi«.

Što se tiče literarnog pitanja čvrst temelj za služenje tim tekstom pruža činjenica, da je tekst izrastao unutar žive zajednice koja je u neposrednoj vezi s apostolima i koja svjedoči za taj tekst. Tekst je u svakom slučaju, prema dosadašnjim istraživanjima, autentičan i napisao ga je, bilo izravno ili neizravno, Ivan Evanđelist. Čak i u slučaju da Ivan apostol i »ljubljeni učenik« nisu ista osoba ostaje apostolski autoritet na ovom tekstu. No, čini se ipak da je autoritet istog pisca u Evanđelju i u 21. poglavlju. Stoga je za autoritet tog poglavlja manje važno da li je Ivan Evanđelist apostol Ivan ili »ljubljeni učenik«. Obojica su bili s Isusom pa prema tome govorili i pisali ono što su vidjeli i čuli. No, ako je to ista osoba i to Ivana apostola, onda nam se čini da je najvjerojatnije rješenje koje smo predložili, a to je da su redaktori, najvjerojatnije Ivanovi učenici, napisali ovo poglavlje iz materijala koji je pismeno ostavio sam Ivan apostol i Evanđelista.

Pitanje svakako u mnogim dijelovima nije još do kraja sasvim riješeno. No, što je za nas ovdje važno, jest to, da u kome god pravcu išla otvorena i neriješena pitanja literarne kritike ovog poglavlja, ono ostaje uvijek dovoljno čvrst temelj za argumentaciju unutar Fundamentalne teologije.

Što se tiče povijesnog pitanja ovog poglavlja čini nam se također da istraživanje donosi na vidjelo da ni tu nije uzdrman temelj na kojem može graditi Fundamentalna teologija.

Prvi dio 21. poglavlja donosi ukazanje Uskrslog Krista bez obzira na to, da li se radi o jednom ili dva čudesna ulova riba i bez obzira na to da li je, u slučaju samo jednog čudesnog ribolova, autentični kod Luke ili Ivana.

Ekleziološki dio ovog poglavlja, naime Petrova investitura, izgleda gotovo siguran u svom historijskom kontekstu. On dapače još pomaže da se riješi i literarno pitanje ovog poglavlja.

21. poglavlje četvrtog Evanđelja pruža otuda dovoljno sigurnosti za temelje, na kojima gradi Fundamentalna teologija.